

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ

(1430? — 1509?)

Գրիշ, Նկարող և կազմող կարապետ Գրիշ. Աղթամարցի ծնած է ժն. Դարու երկրորդ քառորդին օկրգրները հաւանաբար: Հօրը անունն էր Յոհաննէս: Մայրը կը կոչուէր Շարմէիք, իսկ կենսակիցը՝ Ղամար խաթուն, իր աւուուցիչը եղած է Մինաս:

Աղթամարցիին մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1462—1498 տարիները: Այդ շրջանին՝ մօտ երկվու տասնեակ ձեռագիրներ Նկարադարձած է շահկանի, և արժէքաւոր պատկերներով: Այդ ձեռագիրներուն մեծագոյն մասը այժմ կը պահուի Երևանի Մատենադարանին մէջ:

1. — Աւետարան, 1462, Արճէշ: Գրիշ՝ Յովաննէս քահանայ, որդի Մանգասարի, աշակերտ թուամայ վարդապետի: Մազկող՝ կարապետ: Ստացող՝ խօջառապետապետ: Դ. Զեռ. Երևանի, թիւ 4778, Յիշատակարանք ժն. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 224:

2. — Աւետարան, 1463, Բերդաձոր վանք, Ռաբունիք: Գրիշ՝ Մարգարէ, յիշատակարանին մէջ կ'ընէ. «Անձեղագիր լեռնք, դի ալքս ի լուսոյ էր պահպանը և ձեռն ի շուշափելոյ և միտքս ի անասնելոյ»: Նկարող՝ կարապետ: Ստացող՝ Աստուածատուր ասնուտէր. — Զեռ. Երևանի, թիւ 4837, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 249:

3. — Աւետարան, 1470, Աղթամար, Գրիշ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչատուրի: Մազկող՝ կարապետ քահանայ: Ստացող՝ Մկրտիչ կրօնաւոր. — Զեռ. Երևանի, թիւ 8928, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 386:

4. — Մաշտոց, 1471, Աղթամար, Գրիշ՝ Ներսէս Եպիսկոպոս, որդի Կուլիբէկի: Մազկող՝ տէր կարապետ, աշակերտ Մինասի. — Զեռ. Երևանի, թիւ 5702, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 391:

5. — Մայր Մաշտոց, 1471, Աղթամար, Գրիշ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչատուրի: Մազկող՝ կարապետ քահանայ և Մուրաւ սարկաւաք. — Զեռ. Երևանի, թիւ 4775, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 393:

6. — Աւետարան, 1471, Խառատասայ վանք: Գրիշ՝ Մելքիսէդ քահանայ, աշակերտ տէր Իգնատիոսի: Նկարող՝ կարապետ: Մազկող՝ և ստացող՝ Գրիգոր արդ. Առնշինցի. — Զեռ. Երևանի, թիւ 6767, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 407:

7. — Աւետարան, 1471, Աղթամար, Գրիշ՝ Թումայ քահանայ, որդի և աշակերտ Գրիգոր քահանայի: Մազկող՝ կարապետ քահանայ: Ստացող՝ Մարտիրոս Բառեցի. — Զեռ. Երևանի, թիւ 2632, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ. թիւ 411:

8. — Աւետարան, 1472, Կոռնց Անապատ: Գրիշ՝ Յովաննէս, Նկարող՝ կարապետ: Ստացող՝ Խաղարեկ. — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 68, Հիմն. Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 428:

9. — Աւետարան, 1474, Հիգանայ երկիր: Գրիշ՝ Յովաննէս, որդի Յովաննէս քահանայի: Նկարող՝ կարապետ: Ստացող՝ Մովսէս կրն, փրկիտիքայ, որդի վարդանի. — Զեռ. Երևանի, թիւ 5738, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 464:

10. — Աւետարան, 1474, Գրիշ՝ Մարգարէ, որ ասպետի իրաւապետն է. «Վա՛յ, որ զրոյցն զիս կու խափանէ ի գրելոյ»: Նկարող՝ կարապետ: Գառուխրատու՝ Մխիթար քարգործ: Դր Աւետարանը առած է իր հոգեւոր կրթիչին: Արտաւածի որդի Մկրտիչ արեղայի. — Զեռ. Երևանի, թիւ 7835, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թ. 468:

11. — Աւետարան, 1478, Աղթամար, Գրիշ՝ Հայրապետ կրօնաւոր, որդի Խաչատուրի: Մազկող՝ կարապետ: Ստացող՝ երկու քարգործ, Դուրդանէ և Շահապատ. — Զեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 527, Յիշատ. ժն. Դարի, Բ., թիւ 544:

12. — Աւետարան, 1484, Աղթամար, Գրիշ՝ Յակոբ կրօնաւոր, որդի Յովաննէսի: Մազկող՝ տէր կարապետ: Գառուխրատու՝ խօջառապետ. — Զեռ. Երևանի, թիւ 9233, Յիշատ. ժն. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 68:

13. — Աւետարան, 1490, Աղթամարի Գրիչ՝ Հայրապետ արքեպիսկոպիտի Կարապետ քահանայի Մատթոյի Մովսէս խաթուն. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 7585: Յիշա. ԺԵ. Դարի, Գ., Թիւ 197:

14. — Մաշտոց, 1492, Աղթամարի Գրիչ, Ժողովող և կազմող՝ Կարապետ քահանայ, կենսագիրը՝ Ղամար խաթուն: Պատուիրատու՝ Պաւլոս Կիւսն. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4201: Յիշա. ԺԵ. Դարի, Գ., Թիւ 245:

15. — Աւետարան, 1498, Գրիչ՝ Յովսէփ, արքիւպարքաւորի Մաղկոյ՝ Կարապետ քն. Աղթամարցի: Մատթոյ թուայ ծիսակնաց. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4955: Յիշա. ԺԵ. Դարի, Գ., Թիւ 358:

16. — Մաշտոց, 1498, Աղթամարի Գրիչ՝ Կարապետ քահանայ, արքի Յովսէփի, Կազմող՝ Մկրտիչ: Պատուիրատու՝ Ղփաղ խաթուն. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 5181:

17. — Աւետարան, Նկարող՝ Կարապետ. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 10128: Յիշա. ԺԵ. Դարի, Գ., Թիւ 712:

ԵՐԲ ԿՄՊՐԷՐ ՄՈՎՍԷՍ ՔԵՐԴՈՂ

Մովսէս Քերդոյ ծանօթ է առաւելապէս իր Պիտոյից Գրիչով: Իր մասին կենսագրական հաստատ անգնկութիւններ չկան: Իր ապրած ժամանակը հնդեւու համար հարկ է գրիչը անսր աշակերտներուն, որոնցմէ յիշուած են երեքը: Այդ երեքն են՝ Կրկունքը կը բերին չափաւոր նպաստ մը մեր առաջագրած հարցին պարզարանման: Ակնարկելով աշակերտներն են,

Ա. — Թէոդորոս, յիշուած Պիտոյից Գրիչին վերջը գտնուող յարգարական խրատադասութեան մէջ, որ ուսուցչէն ուղղուած է աշակերտին: Այդ դրութեան մէջ ժամանակագրական սրիէ տուեալ չկայ:

Բ. — Եղբայր Անդեղացի: Առթմանքն են՝ Կրկունքը յիշատակութիւնները:

Ճ. — Սահմանաւոր Աստուծոյ, Պատմութիւն, Տպ. Պատերազմ, 1885, էջ 82: Կրկն գրիչի տեսանք Գրիչաւորի յաւատարմ յայտարար կնից հայրապետ Հայոց առարն Ղեւոնդ ի գաւառէն Առբերանէս

ի գնդէն փոքր Առետու՝ աճա իւս: Եւ ապա զկնի վարդ Պատրիկայ, Կրկունք վանայ, մարդպետք պարտիկէ տրեքին Հայոց աճա ծաւ: Յարուժ ժամանակի Եղբայր Անդեղացի, աշակերտ ճարտասանին Մովսէսի եպիսկոպոսի Բագրեւանդ գաւառի, զգառս ճարտասանիցն քաղմացուցանէրն:

Այստեղ ունինք իբրեւ ժամանակագրական տուեալ Ղեւոնդ Յուստոյցի կաթողիկոսութեան շրջանը, 545-548, և վարդ Մարդպետի պաշտօնավարութիւնը, 505-509 — ըստ Օրմանեանի — որոնք կը ժամանան ինչ մեղի վեցերորդ դարու առաջին կէտը, երբ Եղբայր Անդեղացի կ'աւանդէր ճարտասանութեան դասեր:

Զ. — Սամուէլ Անեցի, Շիթ թուակաշնով ունի Կետեալ տողերը: Էնդրաս Անդեղացի, աշակերտ Մովսէսի Եպիսկոպոսի Բագրեւանդայ. զգառս ճարտասանիցն քաղմացոյց (էջ 73):

Այս թուականը, 529, համահայն է Ասողիկի յիշած ժամանակաշրջանին հետ: Հեռաւոր, այս երկու տուեալները հիմն ունենալով, Եղբայր ուսուցչական գործունէութեան շրջանը կրնանք համարել 520-550, ժամաւարապէս: Իսկ իր ուսուցչին, Մովսէս Քերդոյի, կենսաքը հարկ կ'ըլլայ զենեղի, հնթագրարար, 470-530 տարիներուն:

Գ. — Պետրոս Եղբ. Սիւնեաց, քերդոյ, աշակերտ Մովսէս քերդոյանոր, ըստ Սահմանաւոր Օրէնքանի (Տպ. Փարիզ, Ա. Հատոր, էջ 79, 131): Սա ժամանակացած է Դուինի Բ. Ժողովին (554): Իր եպիսկոպոսական պաշտօնավարութիւնը կը դաւաճէ 548-557: Ըստ այսմ նա իր ուսուցչի շրջանը պիտի ըլլած չ. 470-530 ինչ:

Ուստի, ամփոփելով մեր նկատողութիւնները, կը հասնինք այն եզրակացութեան թէ Մովսէս Քերդոյ, եպիսկոպոս Բագրեւանդայ, ապրած պիտի ըլլայ Եղբայր Երկրորդ կէտէն մինչև Զ. դարու առաջին կէտը տարածուող շրջանին, 470-530 տարիներուն ժամաւարապէս:

Ն. ԱՐԲ. ԵՈՎԱԿԱՆ